

Др Славко МИЈУШКОВИЋ

БОКЕЉСКИ УСТАНАК 1869. У ЈОШ НЕОБЈАВЉЕНОЈ ПРОЗНОЈ И СТИХОВАНОЈ НАРАЦИЈИ ЈЕДНОГ УЧЕСНИКА

Из заоставштине др Филипа Лазаревића, дугогодишњег которског љекара, добили смо од његовог сина, адвоката Владана, на коришћење једну књигу у рукопису под називом „Корабљица“, а чији је аутор Буро Вучетић.

О аутору знамо слиједеће: рођен је у Будви 27. јануара 1843. у породици поријеклом из Грбаљске Ластве, од оца Марка и мајке Андре Врчевић из Рисна.¹ Из посвете на једној књизи, заправо збирци пјесама, коју је његов син Нико објавио 1907. године,² а посвета гласи: „Сјени милога ми дједа Вука витеза Врчевића, оца шаљиве српске народне приповијетке...“, Бурова жена би требала бити кћерка познатог књижевника, иако су нам од његових кћери познате само Анастасија, Милева и Јана.³

Сам Буро назива Стефана Митрова Љубишу својим ујаком.⁴

Преко Врчевића, који је био пашеног Вука Поповића,⁵ Буро Вучетић је и са овим био веома близак.

Иако се Буро од младих дана био посветио тешком позиву поморца, није остао имун од утицаја родбински блиске литерарне средине.

Кад је избио бокељски устанак 1869, Буро је од самог почетка активно учествовао у њему и био рањен.⁶ Због тога компромитован пред аустријским властима, а прије него што ће бити проглашена општа амнестија за учеснике у устанку,

¹ Историјски архив у Котору (ИАК), ПО, 277, 3, 6.

² Нико Б. Вучетић-Бокељски, Срце и љубав, Нови Сад, 1907.

³ Радила Пешић, Вук Врчевић, Београд, 1967, стр. 23 и 32.

⁴ Буро Вит. Вучетић, Корабљица (рукопис), на више мјеста.

⁵ Радила Пешић, н. д., стр. 13.

⁶ ИАК, ПО, 262, Б, 1.

он напушта 1870. године Бѹдву и одлази у Цариград, гдје се запослио у агентури тршћанског Lloyd-а, код које ће дуго година радити. Неколико година прије смрти враћа се у Бѹдву, гдје умире 24. јануара 1919.

Одмах по доласку у Цариград почиње да ради на својој „Корабљици“, коју ће завршити тек 1900, што се закључује из насловне стране која гласи: „Корабљица Бѹра витеза Врчевића — 1870—1900 — Цариград“.

У Цариграду је Вучетић пријатељевао са Стојаном Новаковићем, који је тамо више година боравио као српски дипломата, и кога више пута помиње у својој „Корабљици“; на једном мјесту каже: „А овијем путем и велим г. Стојану Новаковићу да ме је он нагнао да мојим слабачкијем пером изнесем неке истините догађаје на јавност, а уз то обећавајући ми и „Устанак“ у народној пјесми, који ће свакако много боље и уредније бити написан од овијех „Истинитијех догађаја из Бокешкога устанка“.⁷

Рукопис Вучетићеве „Корабљице“ је исписан на 324 странице великог формата (30,5 x 20,3 cm) у двјема свескама.

Инспирисан за наслов познатим Качићевим дјелом, Вучетић је у своју „Корабљицу“, изгледа, унио све што је током дугог низа година стварао, било у прози или стиху. Сем занимљивих историјских цртица, пословица, мудрих изрека и заговјетних, у „Корабљици“ има доста говора о писцу, савременим личностима и збивањима у Црној Гори и њеном Приморју, нарочито Боки Которској.

Изгледа да Вучетић није ни покушавао да објави свој рукопис прије 1906. године, када се обратио с понудом Српској академији наука.

Пошто смо међу листовима прве свеске „Корабљице“ нашли слиједећи допис у оригиналу:

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

бр. 545/1906, Пр. бр. 141

У Београду 9. августа 1907.

Господину Бѹру Вучетићу — Цариград

Према оцени и реферату одређених референата за Вашу Корабљицу Етнографски одбор Српске краљевске академије одлучио је да Вам се Корабљица врати натраг, почем по својој обради не спада у издања Етнографског одбора.

⁷ Корабљица, стр. 66.

Извештавајући Вас о овоме, част ми је послати Вам обе свеске Ваше Корабљице да бисте с истим могли урадити даље што треба.

С одличним поштовањем

Секретар
Српске краљ. академије
Љ. Ковачевић, с. р.

Обратили смо се, преко др Милоша Милошевића, сада поч. др Радмили Петковић, веома истакнутом архивском раднику, молбом да у Архиву САНУ пронађе и достави нам преписе аката, а нарочито у наведеном допису поменутих реферата, који би нам нешто више говорили о судбини Вучетићевог рукописа. Добили смо овај одговор:

„У Годишњаку Академијином XX, 1906, 93, стоји да је на скупу од 17. X 1906. прочитано писмо г. Бура Вучетића из Цариграда, којим нуди Академији своју етнографску збирку под насловом Корабљице. Одлучено: искати од г. Вучетића ову збирку, па је упутити Етнографском одбору на преглед и оцену.“

„У деловодном протоколу Академије под бр. 545 од 7. X 1906. стоји текст:

„На тражење Академије г. Вучетић јој је послао Корабљицу, коју је Академија примила 25. о. м. и заједно с овим писмом упутила Етнографском одбору, гдје је заведена под Пр. бр. 141.

„Етнографски одбор није примио⁸ ово те је збирка враћена писцу преко Министарства спољних послова 9. VIII 1907.

„У деловоднику Етнографског одбора текст је још краћи, али са нешто детаља о рукопису: После текста да је примљен рукопис стоји: „126 наслова, 2 повезане свеске, 324 стране. Збирка враћена писцу“.

„Нажалост (завршава Петковићка свој одговор), нема никакве преписке ни реферата. Напомињем Вам да је збирка Академијине регистратуре врло непотпуна и да се овакви случајеви често појављују.“⁹

Из „Корабљице“ ћемо на овом мјесту, као што смо се и самим насловом ограничили, донијети само онај текст, и то не у цјелини, који се односи на Бокељски устанак:

БОКЕШКИ УСТАНАК

или

1869-та година

Наш бокешки устанак започео бјеше 1869-те године и то на самани Митров-дан.

⁸ Тј. није прихватио за објављивање.

⁹ ИАК, ПО, 276, 3, 6.

Елем, прије два мјесеца него што је требао устанак да започне, дошао бјеше у Будву, по заповијести Њ. В. Фрања Јосифа Првог, далматински и боко-которски гувернатор, неки ђенерал по имену Вагнер, да и у Боку домобранство (Landwehr) уведе. Он бјеше к себи позвао обе опћине, а на име: будванску и паштровску, да им изда налог како његовог, тако и нашег ћесара, да се с почетком нове 1870-те године сви момци морају у домобранство уписивати.

Долазак Вагнеров бјеше направио готово цијелу Боку радозналом, те љубопитљиви народ, више из љубопитства жељан да чује какву нову лијепу вијест, бјеше се једнога дана баш пред самом Будвом окупио. Сакупе се, дакле, само главари из свију села од обеју поменутих опћина и дођоше пред будванска врата, гдје набоше и Вагнера ђенерала. Народ, пожељевши му „добродошао“, бјеше упиљио очи у њега, очекујући радознало какву им новост и лијепи глас из Беча доноси. Кад виђе Вагнер да су сада сви по његовој „заповијести“ на окупу, зачне овакав „ораторски“ говор.

„Господо и поданици Њ. Велич. Фрања Јосифа Првог!

Мене је Његово Величанство к вама отправило да вам изјавим заповијест Његова Величанства.“ Ту се Вагнер мало задржа и накашље, спремајући своје грло на даљи говор, а народ-главари на ријеч „заповијест“ загледаше се некако чудновато, тражећи један од другога објашњење ове ријечи; њихово чуђење и немир који бјеше овладао по међу њима прекиде Вагнер својим настаљеним говором: „Вама је врло добро познато да сва Далмација припада војничкој струци, тј. цијела Далмација сем Боке даје војнике. Истовремено Његово Величанство налази за право да и ви, господо, будете принадлежни и потчињени, као и сва Далмација што је, заповијести и закону Његова Величанства. А сада ја вас топло молим и надам се да ћете се покорити његовој заповијести и закону његовом и да ћете му положити заклетву вјерности. Даље, господо! ваши синови не смију никуда одлазити из своје рођене земље,¹⁰ но само толико што ће служити саме три неђеље дана војску и то у истим њиховим народним ношњама, а у исто доба треба да су вазда своме цару приправни! То је све што сам имао рећи од стране ћесарева. Јесте ли ме разумјели?!“.

Нико ни у нос,¹¹ већ приступи Вагнеру неки старац из Побора, а из будванске опћине, по имену Иво Коњевић. Куцнувши Вагнера неколико пута по плећима и, наслонивши му руке на раме, почне нарочито отежућим и кријештећим гласом Вагнеру говорити: „Чуј ме ти Вагнеру! Ја ти се богами чудим

¹⁰ Оваје се, заправо, мисли да Бокељи као војници неће морати да одлазе изван Боке ни у случају рата.

¹¹ Тј. нико није одговорио на Вагнерово питање.

што си нас оволико ваљанијех људи пред Будвом окупио, а ми смо, да ти право кажем, а да те не лажем, сви мислили да ћеш нам нешто добро казати. Но те ја у име свију нас сада лијепо молим да одмах идеш тамо оклен си и дошао, па кад будеш тамо већ једном приспио, поздравихеш ми ћесара и рећи ћеш му да му солдата никада ни довијек давати нећемо! Јеси ли ме разумио? — и збогом!“.

На овакве ријечи Вагнер се, као да бих рекао, и мало препануо те брже боље остави главаре, а главари побоше и разибоше се куд који.

Сељаци, разумјевши да ће сада Аустрија велику силу противу њих морати да употреби, с тога они једнога дана сиђу доље у град Будву и позову к себи Стефана¹² Митрова Љубишу па му запријете говорећи му да је он у стању да ово свакако на некаки начин, њему само познат, умири, угуши; иначе ако он то не би хтио учињети, да ће им једнога дана главом платити. Стефан у то доба бјеше заступник бокешки на бечкоме царевинском вијећу, па се је на веље чудо нашао што ће народу да сада одговори. Наравно, он је све у колико му је било могуће и радио, али све без фајде. Док се Стефан мучаше да баци Влади прах у очи, дотле се је народ спремао и договарао, те напошљетку ријеши не дати ни једнога солдата, па макар сви бутум-листом изгинули. Како (народ) ријеши, тако и учини.

*

Укратко, почетак (Устанка) се је овако зачео:

Стањевићи, у Поборима, то су у оно вријеме били љетњиковац владике Рада, а у томе манастиру се је закалуђерио Зели.¹³ Али, пошто је Аустрија окупирао Боку 1814-те године, наравно, то су и Стањевићи пријешли у аустријске руке, и од манастира направили касарну, и на једну терасу, гдје шћаше владика Раде љети своје вријеме проводити, туна посадише два бронзана топа.

Манастир Стањевићи је удаљен од села Побора за један четврт од сахата, а при самој црногорској граници које (!) доминира готово сво Адријатичко Море. У ведрим љетним данима може се са Стањевића видјети Италија.

Елем, у Стањевићима пребивала је једна сатнија ловаца, шест тобција са једним официром, и тај официр бјеше барон, јединац у мајке, а име ми његово никако познато није. Побори, како ће да ударе слошки на Стањевиће, договоре се овако:

¹² Оваје Стефан, а на неким мјестима у Корабљици и Стеван.

¹³ Герасим Зелић, епископски викар 1796 — 1811, закалуђерио се у манастиру Крупи, а не у Стањевићима.

Буро Баконов Зец, који бјеше поглавица Устанка, нареди како би се без капи крви отела тврђава, вели: „Ми имамо нашу жену Стану, која свакога дана доноси војницима из Будве храну, а ми ћемо њој строго запријетити и дати јој на знање да не смије храну донијети у Стањевиће дотле док се добро не смркне.“ Тако и урадише.

Призову, дакле, увече ту жену Стану и запријете јој да не смије храну дати све дотле док не јави Бурџу Баконову да јој овај рекне да је тада и тада слободно. У то доба договоре се Побори са Брајићима те како ће и они у исто доба ударити на тврђаву Космач. Пошто се је ухватило два сахата ноћу, Побори заопколе тврђаву и Стане отиђе да куца на врата, и у то се доба врата отворише, а Побори уђу унутра и све оно што се нешће предати, то поубијају, а остало, што се шћело предати, буде заробљено и предато у Бурове руке, и Буро их оправи без оружја пут Будве. Пушке острагуше подијеле по међу народом, тако исто то ураде и са џебаном пушчаном, а остало запале и Стањевиће дигну у лагум, тако¹⁴ да су крши трећег дана с неба падали. Да не би још за који дан царска војска приспјела, све жице телеграфске покидаше; али све за фајду: отисне се једна барка пут Котора и све јави шта се у околини Будве ради. Сви путеви и кланци бјеху заузети бокешким јунацима.

Сељани су чак и пред сами град Будве доходили и пријетили да им се војници предаду, али ту циљ нијесу могли постићи јер бјеху војници градска врата затворили.

Други дан доплове под Будву двије од најмањих лађа царске флоте, а на име: „Албатрос“ и „Шибеник“,¹⁵ те стану да бомбардују планине у којима је по шанчевима бокешка чета улогорена била. Све ово до сада бјеше као нека комична сцена, као нека весела игра мојим сопственим очима, али наста сада муке изненада: поче сада из Трста да приспијева силна војска, војници од Вимфер регименте, коју је предводио бригадир наш чувени Србин Јовановић.¹⁶

¹⁴ Између ове и наредне ријечи уметнута је, у заградама, ријеч: хипербола.

¹⁵ Шибеник, итал. Sebenico.

¹⁶ Оваје је ријеч о Стевану Јовановићу, аустријском генералу, од 1881. далматинском намјеснику, који је, као капетан, био члан комисије за разграничење између Црне Горе и Турске 1858. и 1859. године, па је, као добар познаваоц терена, и био ангажован у угушивању Бокелског устанка. Атрибут „чувени“, који му даје аутор, употребљен је у негативном значењу „чувен по злу“. На њега се Вучетић нарочито окомио у свом спјеву о бокелском устанку:

Од бригаде Вимферове војске
Вођа њима бригадир бијаше
Јовановић српскога кољена,

За кратко вријеме окупило се војске нешто 4.000 и право кренуше, по заповијести, пољем будванскијем са бијелом картом¹⁷ у руци да руше, пљачкају, робе и пале.

Чим приспјеше у поље, нападну на једну усамљену кућу Вавилонија, коју запале. Крену и стану до манастира св. Петке и запале га, а цркву опљачкају. Кад приспјеше у село Лазовиће, запале га, али се у томе селу не бјеше нашло ни једне живе душе, но све што је женско било то пређе са својом луђом дјечицом у Црну Гору, а онај, пак, који је до оружја дорастао, тај се је јуначки и очајнички борио са царском војском.

Нећу да пропустим и ово а да вам не опишем нашу небраћу Латине који су се безобразно и небратски, издајнички, тада показали према нама, те су царској војсци непрестанце жигица-палидрваца давали са ријечима: »Prendete fiammiferi e bruciate tutte le villane case dei Morlacchi; vogliamo vedere la loro capacità!« (Узимајте палидрваца и њима запалите све сеоске куће Морлакâ; хоћемо да видимо њихову способност!).¹⁸ А још се више веселијаху кад видјеше да Лазовићи у пламену горе; гледајући овај грозни призор, довикиваху велегласно и дивље: »O che bella illuminazione!«.

Тог истог дана када је царска војска у дно поља а до самога Кошљуна дошла (Кошљун, високо брдо које дијели нас од Паштровића — дакле граница између нас и Паштровића), нападне на Јока Борету и његову жену. Јока доведоше готово полу мртва у град, те га затворише у тврђаву; одмах потла полак сата затворише и нашег православног свештеника, попа Филипа Тановића.

Но, ни село Борете, ни ближњи Маини нијесу се одметнули цару, но су сви мирно у својим кућама седјели.

У то исто вријеме неки фирер села Стањевићи држао је код себе у кући њеку незакониту женетину, која је лажно свједочила пријеком суду да је Јоко присуствовао у заузећу Ста-

Који слави свог крсног имена.

И њега је српкиња родила

У Банату ће 'но Срби живе!

А како му на памет не дође

На кога ће пушку окренути

И на кога сабљу повадити.

То учини, аратос га било,

На свог брата и челик Србина,

Који брани сва његова права.

Бог помога све Јовановиће,

Као Змаја и њему подобна;

Рађали се до судњег дана,

Ал' не било никад Венерала

Те српско име погазили ...

¹⁷ Од итал. carta bianca = неограничено овлашћење, слободне руке.

¹⁸ Превод је Вучетићев.

њевића, те на тај начин би Јоко Борета објешен на такозваној Вељој Води, у Ракитама, у Будви. Кад се је та буна мало стишала, суд је на жалост доцкан сазнао и увјерио се да је Јоко Борета на правди Бога и на неправедан начин објешен и смакнут грозном смрћу. Али ту жену Филипини и још једнога каплара заједно са њоме пошаљу у заточење у Истрији, и овдје њихов живот скончају.

Што се пак Брајића тиче, ту је доста и доста царске војске изгинуло, али Космач не моглоше отети јер треба да се зна да тврђава Космач није ништа мања од самога Котора (!), и свуда унаоколо шест метара ширине а осам метара дужине прокопано, да се у њ не може ући, но толико само што имаде пред самим вратима један мали мост, који се на чекрк отвара и затвара, диже и спушта.

Неки артиљеријски официр туна се је 3 дана баш јуначки поднио и неколико оближњих кућа, које је топ могао да туче, ни једну здраву и читаву није оставио, већ их је са црном земљом сранио.

Када је већ трећег дана царска војска приспјела и тврђаву ослободила, српска војска није више на царске војнике нападала.

У то доба наше бокешке буне наш цар и господар налазаше се у Египту,¹⁹ гдје је својим штапом Црвено Море са Средоземним саставио, и телеграфично на брзу руку јави да се мора смјеста бокешки устанак угушити, јер је то један јуначки, сиромашки народ.

Генерал Вагнер прими налог да се усташи могу слободно својим кућама повратити, а поред тога рече им да ће им све до сада нанете штете држава исплатити: куће њихове из темеља саградити, али са условом да цару своје унапријед вјерни остану.

Усташи сада на то пристану, али са тим условом да се никада Вагнеру у руке не предаду, што неће да дође генерал Родић, њихов брат и Србин, говорећи: „Родићу, нашем брату и Србину, хоћемо с драге воље, па макар нас он и све редом поубијао, просто му на то било и благословено!“.

То Вагнеру није мило било и сигурно му и лијепо зазвонило није, али иначе није друкче никако могло бити, па позову генерала Родића, који тада умировљен бјеше; он се за ту ствар братски примио и у нашу Боку дошао.

Кривошије и Грбаљ најприје је умирио, затим дође у Будву те пошаље неколико официра на црногорску границу са својеручним писмом, молећи их (народ)²⁰ у име царско да сиђу слободно и да ће бити помиловани.

¹⁹ На свечаности приликом отварања Сувецког канала.

²⁰ Тј. бокелеке устанике.

Неколико народних првака — главара изађу пред официре, посланике, које је Родић послао к њима и рекну им: „Поздравите нам Родића и заблагодарите му од наше стране његовом цару на учињено му (!) помиловање, али да ми нећемо никада доље саћи, нити се предати, док Родића, главом њега, по међу нама не видимо јер тога Вагнера ми и не познајемо нити пак признајемо; он је био први наш душманин, те је наше куће погорио и с црном земљом саставио, па кад будемо једном нашега Родића међу нама видјели, задајемо вам божју вјеру да ћемо сви ми главари са народом са њим у Будву саћи.“

Када се официри вратише и рекоше Родићу све што им главари рекоше, вјерујте ми да ни самоме Родићу није било баш лако самоме отићи, али познавајући дух и карактер бокешких синова, он смјеста отиде радо и слободно као посред Беча, а уз то видјећи и српско право повјерење, и због тога мораде отићи. Кад дође пред главаре, ови га дочекаше с пуцањем из пушака и поздравише га са дирљивом добродошлицом. Затим се главари, њих 37, са Родићем упутише право Будви, главари одостраг а Родић напријед — тај јунак што се је свуда и свукуда јуначкијем дјелима истицао. А ја се сада питам: Србин бити, а јунак не бити, мислим да тога не може бити!?

1870-те године, а јануара мјесеца, једног дана у 4 сата послје подне, заповиједи генерал Родић главарима да стану један поред другог. Главари то урадише. Затим се Родић окрену кнезу Вуку Мартиновићу са овијем ријечима: „Кнеже Вуко, кажи ми право од куда си добио тај орден те га на прсима имаш?!“. Одговара кнез Вуко: „Ја је ли господине Родићу?“.

„Теби велим, кнеже брајићски!“.

„Богме, господине Родићу, мени га је ћесар подарио за моју заслугу и јунаштво!“.

Родић: „А је ли ти га дао да обраћеш и окрећеш пушку на њега?!“.

Кнез Вуко: „Не, ни дао јаки Бог, генерале! Но сам ја пушку палио на мога душмана, а никако против мога ћесара!“.

Послије овога малога дијалога који бјеше између генерала Родића и кнеза Вука Мартиновића, Родић заповиједи главарима да пале сваки од њих по три пута из пушака за здравље ћесарево. Кад то учинише главари, онда им рече како су од сада слободни. Послије свега тога уђоше у град Будве и цијеле те ноћи бјеху почашћени од царскијех официра.

Официри и друге војводе аустријске жељели су да од онога јунака Буре Зеца имају по једну слику, те га с тога замолише да га фотографишу. Буро на то пристане с драге воље. Кунем вам се Богом јединијем и части ми моје да ми вјерујете кад вам кажем да се је у Бечу свака Бурова слика по 10, и словом по десет, форината продавала.

Још у оно доба прије но што објесише Јока Борету, и када му је капетан од војног суда пресуду прочитао да је по запо-вијести ћесаревој на смрт осуђен и то сјутра у 9 часова да мора објешен бити, у то доба позваше прота Гаша Руцовића²¹ да га исповиједи и причести. Кад дође прота пред Јока Борету и остали свијет, пред свима упита прота Јока је ли згрешио што своме цару и да ли је одиста против њега пушку обратио? Одговор Јока Борете бјеше овај: „Господине прото, мени је пресуда већ прочитана, и да сутра у 9 сати морам душу Богу враћати; ја вам се сада исповиједам и могу вам се прво заклети са овијем и онијем свијетом да сам у турској царевини више пута смрт заслужио, али ћесару скривио ништа нијесам колико јесте ли и ви, нити сам присуствовао на Стањевићима нити ни на којем другом мјесту.“

Проти ударише сузе на очи и рече Јоку: „Драги мој Јоко, лака ти сада црна земља у коју ћеш скоро отићи и покој ти измученој души, а међу нама ти ћеш живјети живим успоменама!“.

Одмах сјутрадан кад освану да Јока вјешати треба, бјеше се упоредила једна војничка сатнија са напереним бајонетама на пушкама. Прота у спроводу пјева живом човјеку „Свјати Боже“, а Јоко са цигаретом у устима клања се бијеломе свијету и непрестанце довикује изнемоглим гласом: „Опрости, опрости, народе, мени грешноме“.

Ах, браћо Срби и сестре Српкиње, је ли то грозно било видјети, као што ја мојим сопственим очима видјех, гдје Јока везанијех руку прате жандари до зуба наоружани! Ко је Србин и Српкиња нека ми то вјерује, а ко није, може му бити!... Један потез конопца, затим један глас налик на јаук и Јоко би погубљен.

Попа Филипа Тановића ослободише послѣје неког извесног времена тамнице јер не набоше за њега ни једног кривоклетника пошто се у оно вријеме доњи Мајини нијесу никако на оружје дизали, а пошто и поп Филип Тановић припада у доње Мајине, гдје је и парох у селу, стога, природна ствар, да он ни у чему устаничкога повода дао није. Грозно, а и смијешно, бјеше посматрати када су жандари попа Филипа Тановића, вукући у апс, за браду мицали и сву му је готово искубли...

Аустријска војска још се не бјеше из Будве разишла, но свеће још под командом бригадира Јовановића у околини растаборена бјеше, а и све касарне у Будви што су, бјеху војском напуњене дупком.

Народ Устанка никако се још није могао са покојним Стефаном Љубишом измирити, који је морао код своје куће

²¹ О овом Руцовићу Вучетић говори и на једном другом мјесту своје Кораблице, у вези са Љубишом (стр. 82 — 84).

пуних осам дана чамити, иначе га шћаху убити, јер се је у оно вријеме о њему свуда зуцкало, говорећи сваки да их је он био издао. Али, као што је већ цијеломе бокешкоме народу било познато а још више српској омладини по свима крајевима српства, учећи њега у историји књижевности, видјеше да је он много и много за наша народна права на бечкоме царевинскоме вијећу радио и доста му од тога пошло за руком. Наш бокешки народ послје неколико времена разумије, као прави брат Србин, и да је доста у корист српства, на уштрб туђијех, радио. Да се куће које су за вријеме борбе са земљом савијене из темеља подигну, то је он — Љубиша код Њ. В. цара Фрања Јосифа израдио.

У то вријеме када се је царска војска онако кивна кренула уз поље будванско, није нимало промишљала на наше цркве, на те наше старе задужбине што их је народ кроз неколико вјекова градио, и у те божје цркве доста труда и муке давао, па чак с мукама и крвавијем знојем кам по кам и опћину саградио, како би се могао сиромашки народ у првим скупљати и молити се милостивом Богу, а у другој²² како би се могао заштитивати. Али све то једнога дана царска војска опљачка и поруши нешто од тога, као год што дигоше и једно звоно са св. Николе из горњих Мајина и продадоше га једном Цавтаћанину . . .²³

ПОГОВОР

Као што и сами моји читатељи видјеше да ово моје испричано језгро из „Бокешког устанка“ нимало не одговара самоме наслову, то јест нема свог правог почетка нити, пак, свог правог свршетка: на што се је Бокешки устанак свршио, или да даје Бока Которска солдата или обратно. Али другачије ми никако није било могуће описати прави почетак и свршетак, једно стога што догађаје тога устанка нијесам пратио са извора свију мјеста у којима се крв лила, већ само са извора мјеста у којима сам се тада, године 1861-те, и налазио, као са извора Брајића, Побора, горњих Мајина и Грбља, а друго, усталом, ако бисте баш и шћели да опишем усташке догађаје и из мјеста у којима се нијесам споменуће године налазио, то би умиио и могао врло лако учинети јер сам од истијех усташа мојијех пријатеља-вршњака искреном крвљу срца њиховијех слушао причати, али, држећи се строго оне латинске изреке која вели: *Non sutor ultra crepidam*, и не причај ништа што нијеси својим сопственим очима видио и ушима слушао, то је једино и било те ме од тога посла и одвраћаше.

²² Тј. у општинској згради.

²³ Изостављамо даље опширно говорење о судбини украденог звона.

Нађох за сходно да мој наслов „Бокешки устанак или 1869 година“ замијеним са овим: „Истинити догађаји из Бокешког устанка“.

Без сваке сумње да много губи историја српскога народа у нетачноме описивању ма каквог то било историјског неког предмета или догађаја, стога и мислим да нема бар за мене горе ствари него у неком истинитом догађају који би интересирао свеколико српство измијењати имена главнијех јунака тога догађаја, а сувише би било, да не споменем, не написати га вјерним и искреним пером.

До сада се је о Бокешком устанку или о 1869-тој години врло мало писало, и то што се је написало, и већ изодавна отштампало, врло нам је јадно и жалосно и готово без иједнога истинитога факта.

Мени су до данас познате цигле двије књижице о Бокешкоме устанку; једна је од њекога непознатог ми по имену чешкога писца,²⁴ коју је превео г. Стојан Новаковић, а друга је коју је написао г. Новак Граовски, а у каталогу књиџ дворске књижаре г. Мите Стајића под именом Граовски.

Прва, која носи наслов „Устанак у Боци Которској 1869. — с чешког превео Стојан Новаковић, с картом и пет дрворезних слика, на корист Србима Бокељима, а штампана у државној штампарији у Београду 1870-те године“, доста је вјерно написана као од стране и као из пера једнога туђега човјека, а брата нам Чеха, и као тако написаној књижици могу слободно, а и налазим за умјесно, да нашем брату Чеху узвикнем ону српску: „Од зла дужника коза без јарета!“.

На страни 11-тој ове књиге вели г. Стојан Новаковић у своме пријеводу: „Штета је што овдје српски ориџинал морамо преводити, али друкчије не могаше бити.“²⁵ Ако коме добу у

²⁴ Писац је чешки публициста Јакуб Арбес.

²⁵ Ради се о Новаковићевом прозном преводу, не како стоји „српског ориџинала“, већ чешког Арбесовог превода „убојне пјесме којом су се кријепили устаници у јуначкој храбрости“. Да бисмо унеколико оснажили категорично Вучетићево тврђење да међу бокељским устаницима из 1869. године „није било никакве убојне пјесме до ли само јуначких поклича“ износимо нашу сумњу да су устаници пјевали пјесму која у Новаковићевом преводу гласи: „На оружје! На оружје, горски соколови! На оружје! да бранимо домовину коју је притисла тешка нога туђиначка. Каква је оно граја на планинама? Оно је коло вукодлачко, вукодлаци играју погребно своје коло. Нека се смире, биће им обилате части чврстих мртвачких тјелеса.

Чујете ли оне громовске пуцње? Оно је Црнојевић, и ено га гдје приспијева са храбрим и вјерним својим Црногорцима. Он ће стати на чело соколовима, он ће их предводити у бој.

Држак ће мача његова, окићен дијамантима, ослијепити непријатеље наше зракама што их од себе пушта. А оштрица му од најтврђе челика пресјекла би планину од врха до подножја.

руку ориџинали оваких ствари из устанка, нека не пропусти сачувати их.“ А ја, као стари пријатељ г. Стојана Новаковића, увјеравам и писце и њега да међу нашим бокељским устаницима није било никакве убојне пјесме раширене, до ли само јуначкијех поклеча којима су се наши бокељски устаници кријепили у јуначкој храбрости. Када би одиста тих пјесама постојало међу устаницима, свакако би дошле до мојијех руку или до руку покојнога ми Стефана Митрова Љубише. А овијем путем и велим г. Стојану Новаковићу да ме је он нагнао да мојим слабачкијем пером изнесем неке истините догађаје на јавност, а уз то обећавајући му и „Устанак“ у народној пјесми, који ће свакако много боље и уредније бити написан од овијех „Истинитијех догађаја из Бокешкога устанка“.

У другој пак, књижици, која носи наслов „Увода — приповијетка из Бокешког устанка од 1869-те године. Написао Новак Граовски — Прештампано из „Браника“ за год. 1891, а штампана у штампарији А. Пајевића 1892. г. у Новоме Саду“, нема ни једне једите ријечи истините; нема ни једне личности која а да није изврнута, преиначена или, боље рећи, покрштена. Највише слави писац ове књижице некога мени непознатог по имену Марка Кршикапу; писац је одиста одличан кум и вјешт именима тим јунацима, личностима, био. Но, као да бих све њекако рекао да се је писац ове књижице његовом приповијетком спрдао. Приповијетка је одлично изведена али сва је лажна, небило му речено...

А сада, ако је г. Новак Граовски ма гдје у животу, нека се слободно мени староме обрати да му ја с драге воље испричам ту његову „Уводу“, а ако то неће да учини, већ да почне и да предузме радити њеку другу „Уводу“, онда му велим прије но што ће свој рад започети нека дозове к себи и онога нашега брата Чеха, како ће г. Новак Граовски, уз секундирање позва-тога, што боље своје ново дјелце написати — извести.“²⁶

Вила ће златним ножима отворити срце онима који падну у светом боју. Од свакога ће узети капљу најчистије племените крви што је текла по жилама његовим.

Она ће начинити гусле од мирисава дрвета углађенога њезиним бијелим рукама и позлатиће их зракама сунчаним. На тим ће гуслама струне бити њезине свилене косе крвљу покапане, које ће пјевати јуначка дјела најбољих витезова“ (стр. 11).

Наша сумња да су устаници пјевали овакву народну пјесму заснива се: 1) на њеном садржају из којег нигдје не резултира да би се односила баш на устанак из 1869; 2) на неким детаљима који искључују народног пјесника и 3) на евоцирању Црнојевића, а не Петровића, од којих су и владика Данило и Петар I и Његош били у Боки далеко познатији и много више цијењени од свих далеких, скоро заборављених, Црнојевића.

²⁶ Корабљица, стр. 47 — 67.

Иако је, вјероватно, и у самом току Устанка правио неке прибиљешке — а на то указује и његова увјерљива непосредност и пластичност казивања неких детаља — Вучетић је свој горњи текст о бокељском устанку написао и завршио много времена послје устанка. Претпостављајући да његови контакти са Стојаном Новаковићем не почињу прије Новаковићевог првог доласка у Цариград (1886. г.) у својству посланика Србије, могли бисмо закључити да се Вучетић није прије тог времена дао на писање „Бокешког устанка“, будући да сам каже да га је на то „нагнао“ Новаковић. У сваком случају то није било прије 1878, јер је у вријеме писања „Устанка“ Љубиша већ био мртав.

Многа Вучетићева казивања су у складу са неким објављеним изворима, али има и таквих којих у тим изворима не налазимо, тако нпр. није нам из тих извора познато да је послје напада аустријске војске на Кривошије, којом приликом је био рањен пуковник Стеван Јовановић, овај учествовао и у операцијама на другом крају Боке.

Свакако, послје прозног текста, а у намјери да изврши своје обећање дато Стојану Новаковићу, Вучетић је описао устанак и у пјесми. Као добар познавалац народне поезије, он се старао и у томе успио, да подражава народног пјесника. Његов стиховани опис устанка садржи хиљаду и сто десетерачких стихова. Приликом њиховог стварања Вучетић се ослањао на свој прозни текст, који мјестимично веома вјерно преноси. Ово веома дуго стиховано говорење о устанку је, можемо скупа са аутором рећи, „много боље и уредније написано од „Историјских догађаја из бокељског устанка“. Због опширности, а и због њене мање вриједности као историјског извора од прозног Вучетићевог текста, ову пјесму ћемо донијети у неком литерарном часопису.

Summary

THE RISING OF THE PEOPLE OF BOKA IN 1869 ACCORDING TO A STILL UNPUBLISHED PROSE AND VERSE NARRATION OF A PARTICIPANT

Slavko MIJUŠKOVIĆ

In this contribution the author deals with the Rising in Boka in 1869 according to a recently discovered manuscript with the title »Korabljica« (»The Boat«) the writer of which is Đuro Vučetić of Budva (1843—1919). The manuscript, besides the interesting historical details, proverbs wise sayings and riddles, contains a great deal about the writer's contemporaries and the events in Crna Gora and along the coast, as well as about the Rising in Boka in 1869; the Rising is presented in prose and in decasyllable verse. The verse narration is based on the preceding prose text, which is now and then fully turned into verse. As the writer was an active participant of the Rising, and wounded in it, his story has a particular charm and the value of a historical source at the same time. However, as the writer did not give his account immediately after the event was over, in some parts, specially in some details, one can notice the difference from the other sources. There is such difference in the dating of the events, too. The writer's comment on the attitude of Ljubiša towards the Rising, and his evaluation of the works dealing with the Rising in Boka are of special interest.